

התורה והמצוות

בס"ד גליון כב' פרשת ויקהל שקלים תשע"ט

גליון שבועי להניחי הישיבות בני התורה המקורבים לאורו של רבינו הקדוש מוהר"ן מברסלב זיע"א

מאמר בפנימיות הפרשה, משרשי הדברים עד לעובדא ולמעשה

הדשתי קרבתי

שכל הפרטי ושכל הכללי

ביאור הפשט

א. עניין השבת נאמר כמה פעמים בסמוך למלאכת המשכן, ובדברי רש"י מבואר שבא ללמד שאין מלאכת המשכן דוחה שבת, אמנם הרמב"ן והאור החיים הקדוש תמהים על כך, מפני מה צריך לומר זאת ומאיזה טעם יש לחשוב שידחה שבת, וביארו הפוסקים בדרך אחר, אך לא ביארו טעם הסמיכות למלאכת המשכן.

ב. בעניין הסדר, מבואר באור החיים הקדוש שמושה רבינו בעצמו הסתפק בדברי השם יתברך. כי בתחילה הראה לו השם יתברך מראה המשכן וכליו, כמו שכתוב 'וכל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו, ושם הקדים המשכן לכליו, ואחר כך כשפירט לו הזכיר תחילה הכלים ואחר כך המשכן, ולא ידע משה אם כוונת השי"ת להקדים המשכן כפי שהיה בתחילה או להקדים הכלים כפי שפירט לו לבסוף, ולכן אמר זאת לבצלאל לפי הסדר שנאמר לו, וכששאל אותו בצלאל על כך – הבין שבאמת כוונת הקב"ה היה להקדים המשכן ואחר כך הכלים, ועל זה אמר לו 'שמא בצל א-ל היית'. ולא ששכח ח"ו.

אמנם עדיין צריך להבין, מפני מה נתגלה הדבר על ידי בצלאל, ומפני מה לא חשב משה בעצמו על הסברא שאמר לו בצלאל 'להיכן אכנים את הכלים'. ונראה מכך שדווקא בצלאל היה יכול לגלות זאת.

ג. לגבי הארון, מבואר בדברי רש"י שמחמת שהתאמץ בזה ביותר נקרא על שמו, ובדברי המפרשים מבואר שמחמת קדושת הארון נאמר בדווקא בלשון 'ועשית' כביכול משה בעצמו צריך לעשותו, ומחמת כן התאמץ בצלאל במיוחד לעשותו, יותר משאר הכלים.

ביאור הפנימיות

פנימיות העניין יתבאר על פי המבואר בליקוטי מוהר"ן (סימן סא), ובליקוטי הלכות (תפילין, הלכה ו) ועוד.

אותיות שמים וארץ

בדברי חז"ל מבואר 'יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ, ובדברי הוזהר הקדוש מבואר שסדר המשכן היה מכוון לסדר מעשה בראשית [עובדא דמשכנא כעובדא דמעשה בראשית], כלומר שהמשכן היה דוגמא ותמצית של כל מעשה בראשית.

והנה על מעשה בראשית נאמר 'כולם בחכמה עשית', כלומר שבכל דבר שבעולם יש בו 'חכמה' וטעם מדוע הוא נברא ולאיהו מטרה ותכלית. ועל פי החכמה הזאת אפשר להבין מדוע הדבר הזה נראה בתמונה הזאת, ויש בו את הכוחות הללו – הן באופן כללי, דומם, צומח, חי ומדבר. והן באופן פרטי, כל

פרשת ויקהל וכן פרשת פקודי – הם הסיום של סדר המשכן ושל הומוש שמות, ובאופן כללי הם 'חזרה' על פרשת תרומה ופרשת תצוה, כמעט מילה במילה, אך בוודאי יש בהם יסודות חדשים ולימודים נחוצים, שהרי אין אות בתורה להינם וכל שכן פרשה שלמה, ובפנימיות התורה (בפרט בזוהר הקדוש) יש אריכות נפלאה דווקא בפרשיות אלו.

לגופו של דבר, מדוע האריכה התורה כל כך בסיפור פרטי המשכן כמה וכמה פעמים [בסך הכל חמשה פעמים; פעמיים כל הסדר לפרטי פרטים – בפרשת תרומה ותצוה, ובפרשת ויקהל ופקודי, ועוד שלשה פעמים כל הסדר בכלל – בפרשת כי תשא, ובתחילת פרשת ויקהל, ובסיום פרשת פקודי] – כבר עמדו בזה המפרשים, ובחלקם (בדברי הרמב"ן) מרחו לבאר כל אחד ואחד מהם למה נאמר, אך עיקר הטעם לכך (גם במסגרת דברי הרמב"ן) הוא מחמת חביבות העניין, וכמו שאמרו על מעשה אליעזר עבד אברהם 'פה שיהתן של עבדי אבות מתורתן של בנינו, ולכך נכפלו הדברים שוב ושוב מחמת גודל החביבות.

בפרשה זו יש לימוד חשוב, שמבאר יסוד נצרך בכל מעשה המשכן מהותו ותכליתו, ונלמד מהמבואר בתחילת הפרשה, יחד עם המבואר בפרשיות הקודמות, וכפי שיתבאר להלן.

התמיהות שבפרשה

א. 'ששת ימים תעשה מלאכה' – מפני מה נאמר עניין שבת בפרשה זו שעוסקת במלאכת המשכן, ובדברי רש"י מבואר שבא ללמד שאין עבודת המשכן דוחה שבת, וכן פירש בפרשת כי תשא, וצריך ביאור מפני מה היינו סבורים לומר שתדחה שבת. ועוד יותר תמוה מפני מה נאמר עניין זה לכל קהל ישראל, ולא נאמר בפרשיות לעוסקי המלאכה – שלהם זה נוגע.

ב. בפרשת תרומה (שהיא הציווי) נאמר תחילה סדר הכלים ואחר כך סדר המשכן, ובפרשת ויקהל (שהיא העשייה) נאמר תחילה סדר המשכן ואחר כך סדר הכלים, וצריך ביאור ההילוך ביניהם.

ובדברי המדרש מבואר שמושה רבינו ציווה לבצלאל כפי המובא בפרשת תרומה – לעשות הכלים ואחר כך המשכן, ובצלאל אמר לו 'כלים שאעשה, להיכן אכנים', ענה לו משה 'שמא בצל א-ל היית, שכך אמר לי הקב"ה לעשות משכן ואחר כך כלים'. והוא תמוה וכי משה רבינו שכח דברי ה', ועוד יותר קשה שהרי באמת בציווי השם יתברך הזכיר תחילה הכלים ואחר כך המשכן, כפי שאמר משה ולא כפי שאמר בצלאל.

ג. בעניין הארון נאמר לשון אחר ממה שנאמר בשאר הכלים; בפרשת תרומה נאמר 'ועשית' [בלשון יחיד] ולא כשאר הכלים שנאמר בהם 'ועשו' [בלשון רבים]. ובפרשת ויקהל נאמר 'ועש' בצלאל, ולא כשאר הכלים שנאמר בהם 'ועש' – ומתוך כך נראה שיש עניין מיוחד דווקא בארון שיהיה נעשה על ידי אחד מיוחד בדווקא.

רבבות רבבות פרטי הדומם צומח חי ומדבר, שכל אחד מהם כולל אין מספר של פרטים, ובכל פרט מהם יש הרבה מאד פרטים שיש להבין ולהתבונן בהם.

וכל זה לא נברא רק פעם אחת, אלא נברא ומתחדש בכל יום מחדש, כמו שאנו אומרים 'המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית', וכמבואר בדברי הארז"ל שבכל יום יש 'חכמה' אחרת בכל פרטי הבריאה, מה שלא היה מעולם, וכמבואר בשיחות הר"ן שאין הקב"ה בורא דבר אחד שתי פעמים, ומעולם לא היה פעמיים אותו דבר ונאפילו מה שיש גלגולים, אינו ממש אותו דבר כמו שהיה בפעם הראשון, אלא 'נפש' של אחד עם 'רוח' של השני ונשמה' של השלישי.

וכל זה אינו רק לידיעה בעלמא, אלא זהו תמצית תפקידו של יהודי בעולם – להכיר את השם יתברך, על ידי כל הבריאה שברא, וכל הפרטים שבו, כאשר מכל פרט ומכל דבר אפשר 'להכיר' אותו בעוד דרך ובעוד אופן ובעוד סוג של הכרה. ולא רק פרטי הבריאה, אלא כל המאורעות שיש בעולם – יש בהם חכמה ושכל; יש מהם שמלמדים על 'החסד' של השם יתברך, ויש מהם שמלמדים על ה'גבורה' שלו, וכן שאר המידות, וצריך להתבונן בכל מה שקורה – הן בכלל העולם, והן מה שקורה עם כל אדם בעצמו – להכיר על ידי זה את השם יתברך.

שכל פרטי ושכל כללי

והנה ה'חכמה' הזאת נחלקת לשני מיני שכל; שכל פרטי ושכל כללי. השכל הפרטי הוא להתבונן בכל פרט ופרט שיש בבריאה, ובכל מאורע ומאורע – ולהבין מה מהותו ומה תכליתו, ואיך אפשר להכיר על ידו באופן פרטי את השם יתברך. אבל כל זה תלוי בשכל הכללי, והיינו להבין תחילה מה המטרה הכללית של כל בריאת העולם, ומה תפקידו הכללי של האדם בעולם. ורק אחר שמבינים את השכל הכללי – יכולים להכירו בדרך פרט על ידי השכל הפרטי שבכל דבר ובכל מאורע.

וכל זה היה במשכן. המשכן היה 'תמצית' של כל מעשה בראשית, ובו היה אפשר להכיר את כל החכמה הנפלאה שיש בכל פרטי העולם ובכל המאורעות – על ידי שיעושי המלאכה כיוונו באופן מדויק להכניס ולצמצם את כל 'האותיות' שנבראו בהם שמים וארץ, לתוך פרטי המשכן וכליו. ועל זה נאמר 'ואמלא אותו רוח אלוקים בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה' – שמרמו על ארבע חלקי ה'מוחי'; חכמה, בינה, ודעת. ונהדעת נחלק לשניים: הסדים וגבורות, ולכן נאמר 'ובדעת, ובכל מלאכה'.

אמנם המשכן בעצמו נחלק לשתיים – לשכל פרטי ולשכל כללי, ולכן הוא נחלק ל'קודש' ול'קודש קדשים'. כי החכמה נקרא 'קודש' (כמבואר בזה"ק כמה פעמים), והוא מתגלה על ידי כל הכלים הקדושים שהיו ב'קודש' – המזבח, השולחן, המזבחות, וכן הקרשים והבריהים ושאר הפרטים הקדושים שהיו בהיכל ובהצר. אמנם על החכמה נאמר 'והחכמה מאין תמצא', כלומר, שהחכמה נמשכת מן 'האין' שהוא ה'תורה', והוא 'קודש קדשים', שמרמו על השכל הכללי.

ולכן, בקודש הקדשים היה ה'אבן שתיה' שנקרא כך על שם שממנו הושתת העולם. והיינו שכל הפרטים שיש בעולם, נמשכים והולכים מאותו מקום, והיינו אפילו בגשמיים – כל הכחות שיש בעולם נמשכים ממקום המקדש, על ידי גידים דקים שמתחילים משם ומתפשטים לכל העולם, ושלמה המלך שידע זאת היה יכול להצמיח שם כל סוגי האילנות והפירות, אפילו כאלו שאינם גדלים בארץ ישראל אלא בארצות רחוקות, כי ידע היכן הגיד שלהם שנמשך מקודש הקדשים אל אותו המדינה. וכל זה מהמת שברוחניות מתגלה שם השכל הכללי, שהוא השורש של כל השכליים הפרטיים.

משה ובצלאל

והנה משה רבינו שהוא כלל נשמות ישראל, הוא 'השכל הכולל', והתלמידים הם 'השכל הפרטי'. ולכן משה רבינו הזכיר תחילה את הארון, שנמצא בקודש הקדשים והוא 'למעלה מן המקום', כי הוא רומז על השכל הכולל שהוא האבן שתיה. אמנם בצלאל שהוא התלמיד הבין שאת השכל הכולל אי אפשר להשיג אלא על ידי השכלים הפרטיים, ולכן הבין שצריך תחילה לבנות את המשכן עם כל הפרטים, ואז אפשר להכניס לתוכו את הארון.

וכשרצה משה רבינו לצוות על מלאכת המשכן, היה נצרך להקהיל את כל עם ישראל, כיון שכל אחד מישראל הוא 'שכל פרטי' והוא כנגד אות אחת בתורה, ואם חסר שכל פרטי אחד – אי אפשר לגלות את השכל הכללי, ולכן הקהיל את כולם ואז היה יכול לגלות על ציווי המשכן – הן על השכל הכללי והן על השכל הפרטי.

והנה לכאורה מהמת קדושת המשכן מן הראוי שידחה שבת, כי השבת מגלה שהשם יתברך מחדש מעשה בראשית, וכל הל"ט מלאכות שנעשות בימות החול – הכל נעשה בהשגחה עליונה על פי האותיות של מעשה בראשית, וכלשון הכתוב 'ששת ימים תעשה מלאכה', כאילו נעשית מאלה. וכל הגילוי הזה נמצא במשכן, שמגלה אותיות שנבראו בהם שמים וארץ, ואם כן המשכן והשבת מביאים לאותו תכלית.

אלא, שהשבת היא השכל הכולל, ובלעדי השבת אין כח למשכן לגלות את השכל הפרטי שבכל דבר, ולכן אין המשכן דוחה שבת, כי צריך תחילה לגלות את השכל הכולל, ורק אז יכולים לבנות את המשכן ולגלות מתוכו שכל הל"ט מלאכות הפרטיים הם אותיות של מעשה בראשית. ולכן דווקא כשהקהיל את כל העדה היה יכול לגלות זאת.

ואמנם הארון הוא גם כן שכל הכולל, אך אינו שייך לכל אחד אלא רק משה רבינו ותלמידו בצלאל יכולים לעשותו. ובאמת קדושת הצדיק הוא כמו קדושת שבת, וכמו שאמרו חז"ל 'תלמיד חכם בחינת שבת', ואמרו בזה"ק 'אנת הוא שבת דכולהו יומי'. ונמצא שבבעולם שנה ונפש יש שכל הכולל; השבת – בבחינת שנה, הארון – בבחינת מקום, והצדיק – בבחינת נפש, וצריך את שלשתם.

עזרו לנו להגדיל את ההפצה! ע"י תרומה במכשיר 'קהילות' חפשו: 'עלמא דאורייתא' תרמו וכתבו: עבור 'המקורבים' תזכו למצוות!

השיעורים הקבועים לשבת ויקהל ולשבוע פקודי						
יום	חודש אדר א'	הדף היומי מסכת חולין	מסנה ברורה עמוד היומי י'דש	ליקוטי מוהר"ן ח"ב	ליקוטי הלכות חלק ו	העמוד היומי בזה"ק זהה חדש
ז	כה	צה	חזרה	לה.	לח	גז.
א	כו	צו	ששא	לה:	לט	פז.
ב	כז	צז	ששב, א-ב	לו.	מ	פח.
ג	כח	צח	ששב, ג-ד	לו:	מא	פח.
ד	כט	צט	ששב, ה-ו	לז.	מב	פח.
ה	ל	ק	ששב, ח-ט	לז:	מג	פו.
ו	לא	קא	חזרה	לח.	מד	פו.

התורה הנלמדת בחברת 'תמימי דרך' העולמית: ליקוטי מוהר"ן, חלק ראשון, תורה ב.

זכויות שיעורים ובתי-כנסת למקורבים!

עיר בני ברק	נושא השיעור 'תמימי דרך' הליכה עם תורה	מגיד השיעור לומדים בחבורה חבורת חניכי הישיבות ב"ב	יום ושעה פעם בשבוע	לפרטים 0548487317
בני ברק קרית הרצוג	ליקוטי הלכות	לומדים בחבורה	מוצאי שבת בבית פרטי בשעה: 10:00	0548496139
בני ברק קרית הרצוג	שיעור התחזקות	נושא בפרישה	בכל ליל שבת מברכים	0548496139
בני ברק	התחזקות	רבינים שונים	יום שני בערב לבחורים	0548517128
בית שמש	חבורה ללימוד ליקוטי מוהר"ן	לומדים בחבורה	יום שישי בשעה: 11:00 בבוקר	0548528387
קרית ספר	בית מדרש 'נצח ישראל'	תפילות שיעורים מלווה מלכה ועוד	ר'ח' מסילת יוסף 34 (מאחורי 'בר כל')	

בשורה טובה תדשן עצם!!! אי"ה בקרוב בית מדרש חדש למקורבים בבני-ברק!!

התורה הנלמדת: ליקוטי מוהר"ן, חלק א' תורה ב'.

על הפרשה ||| פנינים על פרשת השבוע

שבת היא ברית ועל כן היא קודמת למלאכת המשכן שהיא בחינת התפילה

בתחילת הפרשה מבואר עניין הקדמת שבת למלאכת המשכן ללמד שאין בניין בית המקדש דוחה שבת, ועל פי דברי רבינו"ל יאיר העניין כמין חומר, כי שבת היא בחינת ברית, וכמו שכתוב 'כיני ובין בני ישראל אות היא לעולם', והמשכן הוא בחינת כללות תפילות ישראל, אבל ההקדמה לזה הוא בחי' ברית, כי אי אפשר לבוא לתפילה רק ע"י בחינת ברית, ועל כן שבת שהיא בחינת ברית קודמת למלאכת המשכן שהוא בחינת תפילות ישראל וכנ"ל.

שבת היא בחינת חסדו יתברך שמשלים את התפילות

ויש לבאר עוד עומק כמה שאין בניין בית המקדש דוחה שבת, כי מבואר במאמר שאע"פ שעיקר הגאולה היא ע"י תפילותינו, אבל צריכים אנו לחסדו ובלי חסדו יתברך לא יכולה הגאולה לבוא, והיינו כי אף שהכל תלוי באתערותא דלתתא שלנו, אבל סוף סוף אנו מוגבלים, ושלימות התיקון בהכרח שיושלם רק בחסדו יתברך, וגם התפילות בעצמם אין בכוחן להשלים את תיקונם לבד, שזה מה שמבואר שם במאמר שצריך לקשר את התפילה לצדיק בחינת משה משיח שהוא עושה מהם משכן, נמצא שאין אנו יכולים להשלים הכל לבד, וזה בחי' חסדו יתברך שמשלים את הגאולה.

וזהו בחינת שבת, כי בשבת אין בירורים כידוע וכמובא, רק הכל נשלם בבחי' אתערותא דלעילא, נמצא ששבת היא בחי' השלמת עבודתנו ע"י בחינת

עבודת היום ||| פנינים על סדר סדר התפילה

שמונה עשרה

ואחר כך עומדים להתפלל שמו"ע שהוא עיקר התפילה, אחר בחינת גאולה שבה התעוררנו לדעת כמה השי"ת הפיץ בנו ובתפילותינו, וכבר נתבאר לעיל באריכות שיסוד הדברים מתבאר בדברי מוהרנ"ת, ואי אפשר להאריך כאן בזה ונביא רק את הנקודה השייכת לענייננו ממש וז"ל (בהלכות נחלות הלכה ד אות יד): 'זוהו בחינת סמיכת גאולה לתפילה שקדם שנגמסין בתפילה להתפלל על צרכינו בתפלת שמונה עשרה אנו מופירין גאולת מוצרים ומפירין הכנעת בכור דסמרא אחרא כמו שאומרים, כל בכוריהם הרגת ובכורך ישראל גאלת, ובזה אנו מופירין עצמנו מה שפעלו ישראל כבר בתפלתם, שזהו בחינת הולדת בכור דקדשה, שהוא בחינת עבודת התפילה, כי על ידי זה נתחזק הלב להתפלל כנ"ל ועל כן אז אנו מתחילין להתפלל, כי עקר ההתחזקות בתפילה הוא על ידי בחינת הולדת בכור שהוא בחינת גאולת מצרים על ידי שאנו מופירין עצמנו מה שפכר פעלנו על ידי תפלתנו וכנ"ל'.

ומתחילים ומזכירים את האבות שעמם נכרת הברית, וכן גומל חסדים טובים וכו' שכו" הוא בחינת החסדים שעשה השי"ת עמנו, שע"ז אנו מתחזקים לידע ולהאמין בכח התפילה, וכמבואר בדברי מוהרנ"ת (שם) וז"ל: 'זבשכיל זה צרכיון למדר שגחו של מקום תחלה ואחר כך לשאל צרכיו, כי על ידי סדור שגחו של מקום נתחזקה האמונה בשלמות כנ"ל, ועל כן מופירין בתחלת התפילה בסדור שגחיו וכות אבות כדי לחזק האמונה שהוא יתברך גומל חסדים טובים תמיד ועשה חסדים גדולים עם אבותינו ושמע תפלתם תמיד ובכחם וכותם אנו מתחזקים שישמע גם את תפלתנו וימלא משאלותינו ברחמים וזהו כלל סדור שגחיו יתברך שאומרים בתחלת התפילה, כמו שאנו אומרים, אלקינו ואלקי אבותינו אלקי אברהם וכו' הא-ל הגדול וכו' גומל חסדים טובים וקונה הכל וזכר חסדי אבות וכו', היינו שמופירין בשגחיו יתברך שהוא אלקי אבותינו

חסדו יתברך, ומלאכת המשכן ובית המקדש הוא בחי' האתערותא דלתתא ע"י תפילותינו, וע"כ אין מלאכת המשכן דוחה שבת, כי אם נעבוד בשבת נראה שאנו סוברים שיכולים אנו להשלים הכל לבד, והאמת אינו כן אלא שהגאולה מוכרחת להיות נשלמת דייקא ע"י חסדו יתברך, וע"כ כדי לזכות למשכן בשלימות אנו מוכרחים לאור השבת שהוא בחי' שלימות כל התיקונים וכל העבודות ע"י בחי' חסדו יתברך בבחינת אתערותא דלעילא וכנ"ל.

אריכות הכפילות של פרשת ויקהל

והנה בכל המשך הפרשה מתבאר באריכות איך שעשו את המשכן לפרמיו, והדבר פלא מה שהכל הוזר על עצמו, ובפשטות מבואר בזה הכיכות ענין המשכן, על דרך מאמר חז"ל 'פה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים, אמנם יתכן שיש כאן לימוד נוסף שבאה התורה ללמדנו שיש כאן שני פרשיות שונות, יש את צווי המשכן ויש את עשייתו, צווי המשכן הוא בחי' הארת הברית מלמעלה, מה שהשי"ת הפיץ להשרות שכירתו בינינו, וזה ענין פר' תרומה שהיא הציווי על המשכן, אבל כאן הוא בחי' עשיית המשכן שהוא בחי' עבודת הברית באתערותא דלתתא מצדנו, כי ענין הברית מורכב משני הבחינות יהוד וכמו שנתבאר לעיל וע"כ האריכה התורה כ"כ לחזור כל פרשיות אלו פעם נוספת כדי להורות את עוצם ההכרח בשני החלקים, מצד אחד מוכרח דייקא האתערותא דלתתא, ומצד שני השלימות הוא דייקא באתערותא דלעילא בחסדו יתברך, אבל אין די בזה אלא מוכרח שיהיה היסוד ע"י אתערותא דלתתא וכנ"ל.

שגמל עמכם חסד ושמע תפלתם תמיד, שעל ידי זה נתחזק שמו עליהם, והוא זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בנייהם שהם אנהנו עמו ככל דור ודור שאנו מעתדים לגאולה שלמה בקרוב ולקבל כל טוב וכו'. ועל ידי שאנו מופירין כל זה בשגחיו, כי זה עקר שגחיו שמופירין טובו וחסדו, כי זה עקר גדלתו יתברך פגודע, על ידי זה נתחזק לבנו להתפלל בלב שלם אליו יתברך על צרכינו, כי על ידי זה נתחזק אצלנו האמונה בעצמנו שירחם גם עלינו וישמע תפלתנו וישפיע לנו כל טוב באשר שמע תפלת אבותינו ויהי שמו עליהם וכנ"ל ועל ידי זה נעשה לנו פלי לקבל השפע וכנ"ל. נמצא שסדור שגחיו קדם שאלת צרכיו היא בשכיל לתמוך הפלי בשלמות לקבל השפע וכנ"ל ועל כן פסיום שאלת צרכיו מסימין בכרבת שומע תפלה, כי זה עקר שלמות התפילה כשאנו מאמינים שהוא שומע תפלת כל פה שעל ידי זה עקר שלמות הפלי לקבל השפע וכנ"ל, ואנו מתחזקים באמונה זאת שהוא יתברך שומע תפלה על ידי שסדרנו שגחיו יתברך ויתעלה תחלה שהוא אלקי אבותינו וזכר חסדי אבות ומביא גואל וכו' וכנ"ל.

וזהו בחי' שגחו של מקום קודם התפילה וכנ"ל, ואח"כ מרבים בתפילה על כל העניינים, ובפרט בתפילות על הגאולה שזה חלק גדול מהברכות בשמו"ע, כי אנו יודעים ומאמינים שכל תפילה פועלת ומקרכת את הגאולה.

ואחר כך ג' ברכות אחרונות הוא כנפטר לפני המלך, ויש לבאר שהוא בחי' חסדו יתברך שמשלמת את התפילה, וע"ז סובב והולך כל הברכות האלו, רצה ד' וכו' בעמד ישראל, והשב את העבודה וכו', וכן שים שלום וכו' כ"ז הוא בחינת הברית שתלויה באתערותא דלעילא, שע"כ שלימות כל תפילותינו תלויה בחסדו יתברך, וע"כ הברכה האמצעית באחרונות הוא ברכת ההודאה, בחינת ההודאה על חסדו יתברך שזה שלימות בחינת ברית ונע"כ י"א שהכוונה מעכבת בה כמובא, ובאמת גם עיקר התפילה היא בחינת ההודאה שזה עיקר תיקון הברית.

ואח"כ נופלים על פניהם, להרכות בתחנונים, ועיקר הבקשה הוא על הגאולה שתלויה בתפילתנו, ובשני והמישי שהם ימי רצון מוסיפים תחנונים מיוחדים על הגאולה, כי כל תלוי בהמתקת הדין שבחי' עורף יהפך לבחי' פנים, וע"כ בימי רצון שמסוגלים להמתיק את הדין מתפללים בפרטות על עניין זה שהעורף יהפך לפנים.

קדושא דסדרא

ואח"כ אומרים קדושא דסדרא שהוא בחי' תלמוד תורה של כל ישראל (כמבואר בגמ' סוטה מט ע"א וברש"י שם ומובא גם בליקו"ה), זה בחינת התורה שמתחדשת אחר התפילה כמבואר בפנים שהתורה באה בתוך התפילה ומתחדשת שם, וע"כ בשני והמישי שמרכיבים בתחנונים יותר, מוסיפים גם קריאת התורה, כ"ז הוא בחי' התורה שמתחדשת ע"י התפילה.

ואח"כ אומרים שיר של יום להמשיך בחי' ברית של שבת לכל ימות השבוע, כי העיקר תלוי בבחי' ברית, לידע שהשי"ת שומע תפילת כל אחד מישראל, ועיקר הארת הברית הוא בשבת בבחי' 'אות היא ביני וביני בני ישראל', וע"כ אומרים שיר של יום להמשיך הארת הברית משבת לכל ימות השבוע, וזה בחי' פיטום הקטורת, בחי' הכירורים לסלק העניין דמכסיין על עינין, ואומרים זאת בסיום התפילה כדי להכריח הקליפות (וכמובא במושנ"ב סי' קלב), היינו העניין דמכסיין על עינין שלא יבלבלו אותנו כ"כ במשך היום, ומסיימים בעלינו לשבח שהוא עיקר בחי' הארת הברית, שמשבחים ומודים על נועם הלקנו, ומיד מתפללים על הגאולה, על כן נקוה לך ד' אלקינו לראות מהרה בתפארת עוזך וכו', כי כשאנו יודעים עוצם נעימות הלקנו בבחי' ברית, אנו יודעים ומבינים כמה השי"ת הפיץ בתפילותינו ושאינו תפילה נאבדת, ולכן מיד מוסיפים עוד תפילה על הגאולה, כי אנו יודעים ומאמינים שהכל מצטרף לבניין המשכן וכשיושלם תיקון השכינה תבוא הגאולה.

שער ברסלב

תולדות חייו של רבינו הקדוש

כיצד מתייחסים גדולי התורה והמוסר בעולם הליטאי לרבנו וספריו?

ובכן, את הידוע אינו צריך לומר לך שלא תמצא כמעט בעולם הישיבות משגיחים שמביאים מספרי רבנו בשמו, ובהרבה מקומות לא תמצא את ספריו כלל, כמו שלא תמצא שם ספרי חסידות אחרים, ואולי כלפי ספרי ברסלב זה במידה רבה יותר.

אולם הרושם שנוצר מכך בעיני חניכי הישיבות כאילו כל רכותיהם 'פוסלים' את דרך ברסלב הוא מופעיה, הישיבות מחנכות לפי קו מסויים, שחקו הזה בדברים מסויימים אינו הולך יחד עם הקו של רבנו, ובדרך כלל בישיבות נוקטים בשיטה של חינוך בקו אחיד, ולא נותנים לבחורים גישה לדרכים ביהדות שיש בהם גישה שונה, מחשש שמא יבואו לידי בלבול. אולם לא בהכרח שוללים משום כך את הקו האחר, יתכן בהחלט שאנשי הדעת מבין המחנכים יודעים שהגישה האחרת יכולה להיות טובה גם כן, אולם מכיון שהם קיבלו והתחנכו בדרך שלהם, אינם מתיימרים להכין את הדרך האחרת וכל שכן לא להנהיל אותה לתלמידיהם, ואין להם אלא מה שקיבלו ואת זה הם מוסרים (יחד עם זאת, היו בישיבות גם מחנכים בעלי שיעור קומה שנפשם הכילה דרכים רבות ומגוונות, והם כן היו מסוגלים לקבל מכמה בתי מדרש וליצור מזיגה שכללה כמה דרכים, ובדרך כלל היתה להם משום כך יכולת השפעה על ציבור גדול ומגוון יותר, דוגמא לכך כדור הקודם הם הרב הוטנר והרב דסלר זצ"ל, ועוד רבים).

ואכן היו רבים מגדולי התורה והמוסר בעולם הליטאי שהכירו את ספרי רבנו והתייחסו אליהם בהערצה גדולה.

אחד הדוגמאות הכולטות לכך הוא החזון איש זצ"ל, שישנם עדויות רבות על יחסו החיובי לרבנו ספריו ואנשיו (חלקם מובאים בספר 'שבחו של צדיק'). רבי נחום יצחק פראנק שהתקרב בצעירותו לחסידות ברסלב סיפר שאביו התנגד לזה בשעתו מאד, והלך הוא עצמו לשאול את החזון איש, ואמר לו החזון איש שאין שום בעיה ללמוד בליקומי

כיצד התקבל רבנו וספרו בדורות שאחריו?

התשובה לזה מורכבת למדי, ישנם רבים מגדולי ישראל שהעריכו את רבנו באופן יוצא מן הכלל ושיבחו את הספר ליקומי מוהר"ן ועסקו בו בגלוי, ישנם גם רבים שעסקו בו בסתר והביעו את התפעלותם מרבנו בפני מקורביהם, אך מסיבות שונות לא רצו לפרסם זאת בגלוי, וישנם אחרים שנמנעו מלעסוק בספר מהמת 'מסורות' שונות (שצריכים בירור בפני עצמם, אך אין כאן המקום). ובאופן כללי ניתן לענות על שאלה זו, שמצד אחד רבנו ותורתו קיבלו פרסום וחיוזוק אצל גדולי ישראל במידה גדולה דיה בכדי שמבקש אמת יוכל לדעת את האמת, ומצד שני גם התכסו במספיק שכבות של הסתרה כדי שמי שאינו מחפש את האמת יוכל לא למצוא אותה...

והנה לפני כמה שנים 'גילה' אחד מבני דורנו, חכם בעיניו, דברים שאינם מובנים לו בספרי רבנו, והוציא חוברת ובה ביטויים המורים מאד כנגד רבנו, וניסה בגודל 'חכמתו' לבטל אותו ואת שיטתו.

ישנו ספר שיצא לאור בשם 'שבחו של צדיק', ובו ליקט המחבר מאות מובאות מגדולי החסידות, גדולי ליטא, וגדולי עדות המזרח, שהפליגו בשבחו של רבנו וספרו, וכן ציין לספרים רבים שהזכירו את דבריו בשמו ושלא בשמו. אם אתה רוצה לברר את הנושא תוכל למצוא שם הרבה הומרי¹.

כמו כן תורתו של רבנו התפשטה באופן רחב מאד, ודברים רבים מתורתו התפרסמו בשמו והפכו לנכסי צאן ברזל בעולם התורה, ודברים רבים עוד יותר מתורתו התפרסמו שלא בשמו. ידוע למשל שהגאון הנודע רבי צדוק הכהן מלובלין ז"ל טרח לכתוב מראי מקומות על 'ספר המידות' שכתב רבנו בילדותו, כדי להראות מהיכן לקוחים הדברים (המראי מקומות שלו נדפסו בחלק מהמהדורות), ובאופן כללי תורתו של רבנו ורבי נתן השפיעה רבות על הלך מחשבתו.

¹ הספר נמצא גם בספריית אוצר החכמה.

מוהר"ן, והוסיף 'וגם אני לומד ליקוטי מוהר"ן'. ועוד אמר לו שבענייני עבודת ה' אין דין כיבוד אב.

וסיפר הר"ר בן ציון אפטר (מחשובי חסידי ברסלב וממקורבי הגר"ז מבריסק זצ"ל) שבפעם הראשונה שביקר אצל החזון איש ראה את הספר ליקוטי מוהר"ן על שולחן החזון איש, וכשהתפלא אמר לו 'אני מועיין בזה הרבה, זה ספר מוסר טוב מאד', וכן דיבר עמו כמה פעמים על גדולתו של רבנו, והיה מבקש ממנו בכל פעם שהגיע אליו 'אמור איזה דבר תורה מהרבי'. ואמר לו פעם שספר ליקוטי מוהר"ן הוא גבוה מאד מאד.

וסיפר הר"ר נתן ליברמנש שליט"א, מחשובי חסידי ברסלב, שבשנת תשי"ט סידר את ספרי החזון איש לדפוס יחד עם רבי שמריהו גריינימן זצ"ל, ודיברו אז ששערי רוסיה עומדים להפתח, וממילא כבר החלה הרשמה לנסיעה לראש השנה לאומן, ואמר לו רבי שמריהו שרוצה אף הוא להצטרף, וכשהתפלא על כך רבי נתן, אמר לו, שהוא רוצה לזכות להיות על ציונו של מוהר"ן, משום שראה אצל החזון איש שמאד החזיק ממנו.

וסיפר עוד הגר"ש גריינימן (מפי נכדו) שהחזון איש התבטא פעם בפניו ואמר 'רבי נחמן היה גדול יותר מכל אלו שהלכו עליו'.

כמו כן המגיה של ספרי החזון איש היה רבי אלחנן ספקטור זצ"ל, מגדולי חסידי ברסלב, ובאגרות חזון איש (א, לו) מובא אגרת ששלח אליו החזון איש, וכתב לו: 'כי באמת אין כל עצב בעולם, למי שמכיר באור האורות של האמת...'

וגם על בעל הקהלות יעקב ישנם עדויות רבות שעסק בליקוטי מוהר"ן, וסיפר לרבי נתן צבי קעניג ז"ל (ראש כולל ברסלב בבני ברק) שספר זה מהזק אותו רבות ביראת שמים אף שהרבה דברים אינו מבין, וכן התפלל רבות בליקוטי תפילות של רבי נתן, ורבי אליהו ברוך פינקל ז"ל סיפר שראהו פעם רוקד סביב השולחן עם הליקוטי תפילות. ובבית הגר"ח קניבסקי שליט"א יש ספר ליקוטי מוהר"ן עם הערות של הסמיילפער. וכן סיפר נכד הגר"ח ששאל אותו על כך והשיב לו שהסמיילפער למד ליקוטי מוהר"ן ושאר ספרי חסידות.

והמשגיה רבי אליהו לופיאן זצ"ל נשאל (על ידי הר"ר צבי יוסף ואסילסקי) על ספרי ברסלב, וענה: 'הן אלו ספרי המוסר האמיתיים'.

והרב דסלר זצ"ל הביא בשיחותיו שנדפסו בחמשת כרכי 'מכתב מאליהו' כמה פעמים מספרי ברסלב, הן מליקוטי מוהר"ן והן משיחות הר"ן, וניכר שאין זו ידיעה אחת ששמע עליה, אלא שהיתה לו שליטה בספרים, והוא מתייחס אליהם כדבר ידוע, כלשונו² 'כבר העיד מוהר"ן, ואף מוסיף ביאורים לדבריו העמוקים³. וכן סיפר התנו הג"ר יהושע גלדצהאלר בספרו קדשי יהושע חלק ה' (מאמר אחרית דבר) שחמיו למד היטב בספרי מוהר"ן, ואמר שהם עמוקים מאד וצריך להיות 'מבין' עליהם והגאון ר' משה שטרנבוך שליט"א סיפר באירוסין של נכדו עם משפחת גלינסקי (ניסן תשע"ח באולמי זועל שהוא נמסע עם הרב דסלר נסיעה ארוכה באניה, ושני הספרים היחידים שהיו עמו אז הם ספר עין חיים וספר ליקוטי מוהר"ן, ואמר לו אז הרבה חידושים בליקוטי מוהר"ן.

והמשגיה הרב וולבה זצ"ל כתב בספרו עלי שור ברשימת הספרים המומלצים לכל אחד, ללמוד בספר 'משיבת נפש' בזמן שצריך חיוזק. אך במהדורות המאוחרות השמיטו זאת המו"ל משום מה.

והגר"ר יחזקאל סרנא זצ"ל ראש ישיבת הברון כספרו 'דליות יחזקאל' חלק ד' בסופו, הביא רשימה ארוכה של ציטוטים מכתבי רבי נתן תחת הכותרת 'דברים נבחרים מכתבי מוהר"ר רבי נתן'.

וכן ידוע שבישיבת נובהרדוק עסקו הרבה בספרי ברסלב, ולקחו משם הרבה יסודות. בין היתר, השיר המפורסם שהושר בנובהרדוק 'כל העולם כולו גשר צר מאד והעיקר לא לפחד כלל', לקוח מליקוטי מוהר"ן (תניינא, מה). וגם על רבי ירוחם ממיר יש עדות מפי תלמידו שעסק בספרי ברסלב ואמר שספרי ברסלב הם איש ממש (מובא בספר 'שבחו של צדיק').

ויש עוד עובדות רבות הידועות למי שרוצה לדעת, שמצביעות על הערכה רבה ועמוקה שרוחשים רבים מאנשי הדעת והמוסר מבין גדולי ליטא לרבנו ותורתו.

כמוכן שעדיין לא הסברנו מדוע סוף סוף לא כולם מכירים ומעריכים, ולמה אצל הרבה 'מקובל' אחרת ממה שכתבנו כאן, עד שאנחנו צריכים לבוא ולהוכיח שהרבה גדולי עולם ידעו והחזיקו ממנו מאד. ועל כך עוד נדבר בשיחות הבאות בעז"ה.

קו 'זיכוי הישיבות' - ברסלב' בני התורה המקורבים לאורו של רביה"ק מוהר"ן מברסלב זיע"א 077-31-40-331	
שלוחה: 1	הודעות ועדכונים.
שלוחה: 2	לשמיעת הגליון הנפלא 'הקבצו'.
שלוחה: 3	לשיעורים וכנסים שנמסרו למקורבים.
שלוחה: 4	1 - שיחת חברים \ הודעות מאזינים. 2 - להשאת הודעה למאזינים. 3 - לשלוחת 'הליכה עם תורה' - 'חבורת תמימי דרך'. 4 - למענה וייעוץ.
שלוחה: 5	סיפורי התקרבות וראיונות.
שלוחה: 6	1 - פניני ליקוטי מוהר"ן על התורה. הרב שרגא זילברמן : 2 - שיעורים בליקו"מ. 3 - שו"ת ברסלב. 415 - שיעורים מכלל משפיעי אנ"ש. 6 - שיחות ומכתבי מוהר"א"ש. 7 - הזוה"ק בלשה"ק. 8 - דברי גדולי ישראל במעלת לימוד עמוד היומי בזה"ק.
שלוחה: 7	1 - שיעורים ברחבי הארץ. 3 - חברותות ברחבי הארץ. 2 - להשאת הודעה לביקוש שיעור או חברותא.
שלוחה: 8	1 - קוי תוכן נוספים (מרבזיית: ברסלב \ פנימיות התורה \ האמונה). 2 - שירי ברסלב. 314 - שירים כלליים. 5 - שירי 'דרשו'. 6 - תיקון הכללי בניגון.
שלוחה: 9	1 - שידור חי.
שלוחה: 0	0 - הודעות קבועות ונחוצות.

עלון 'המקורבים'

ליצירת קשר, לתרומות, להנצחת שם, לקבלת הגליון באימייל, למוקדי ההפצה, ולפרסום בגליון פנו לקו 'המקורבים': 077-31-40-331 והשאירו הודעה בשלוחה: 72 או לאימייל: E0773140331@GMAIL.COM

* * *

ניתן לתרום (וכן לקבל את הגליון עד לכיתובם) דרך מכשירי 'קהילות' בכל רחבי הארץ; וכן דרך קו 'קהילות': 0732757000 בשלוחה: 11318 (בכל האופנים יש לציין: עבור עלון המקורבים, וכשהתרומה היא דרך המל' יש להשאיר הודעה לאחר מכן בקו המקורבים הנ"ל בשלוחה 72 על כך התרומה, ושהיא מיועדת לעלון זה) תזכו למצוות!

* * *

נשמח לקבל כל הומר לגליון ע"י שליחה לכתובת האימייל הנ"ל עד יום שני בערב בצירוף שם מלא ומיקום עיר! (אפשר שם וכתובת בדוים, ולציין זאת), עם זאת, אין התחייבות שהדברים יפורסמו, ואין לראות באי-פרסומם שום צד פגיעה (יתכנו הרבה סיבות, גם טכניות), בהצלחה!!

² בחלק ד עמוד 227.

³ ראה חלק ב עמוד 172, חלק ג עמוד 177, חלק ד עמודים 23, 184, 226-7.

סבלנות ומנוחה

אתה מחפש את השורש לכל הבעיות במילה אחת? – פזיזות!

ואת הפתרון גם כן? – סבלנות!

* * *

החמא הראשון בהיסטוריה של עם ישראל, והמפורסם ביותר – שעם התוצאות שלו אנו מתמודדים עד עצם היום הזה – הוא המא העגל!

'עגל' הוא לשון 'בעגלא', והתרגום הוא 'במהירות'. וזהו זה כל הסיפור.

מה בסך הכל קרה? משה רבינו אמר שיחזור בשעה שש, והשעה שש הגיעה ומשה לא. אז מה קרה? נכנסו ללחץ; מוכרחים פתרון! צריך לדאוג למנהיג חדש, רצים לכל המנהיגים הזמניים, הורגים את כל מי שמפריע, מזדרזים להוריד נזמים ותכשימים, והשאר – היסטוריה הרומה בדם...

אם היו ממתנינים בסבלנות עוד כמה שעות, לוקחים נשימה ומחליטים להמתין עוד מעט – העולם היה מוגיע לתיקונו, והיה נהיה 'הג' להשם מחר!

* * *

ואנו פוגשים את זה הרבה פעמים בחיים.

רוב הנפילות – אם לא כולם – במידות, בתאוות, באמונה, ובכל נושא, הם מחמת ה'עגל'; המהירות, הפזיזות, והתזזיתיות. ולאחר מעשה – תופסים שזו הייתה טעות, אבל אז כבר מאוחר מדי.

אם תהיה מוכן להמתין. לא צריך להחליט שלא, אלא לעשות זאת בעוד כמה רגעים; הכעס ימתין כמה רגעים, התאוה תמתין מעט, הקושי ימתין בצד. הם לא יברחו, אלא ימתינו לכמה נשימות, מה יש? יש סיכוי שהם אכן יברחו, או שאתה תברח מהם – או טוב יותר, כבר לא תרגיש את הצורך ה'דהוף'.

סבלנות, זו המילה. כמה טעויות, כמה עגמת נפש, וכמה סבל – אנו יכולים למנוע מעצמנו, עם מילת הקסם הזאת – ס-ב-ל-נ-ו-ת. וכן להיפך – כמה דברים טובים נוכל להרוויח, אם נואיל להמתין מעט, ולא להתעקש לזכות להכל ברגע אחד, או בשלשים ושש שעות בלבד, ואם לא הכל אז כלום...

* * *

אבל לא רק למנוע טעויות, או להרוויח דברים.

הסבלנות בעצמה היא המתנה הגדולה ביותר. הסבלנות מביאה למנוחת הנפש, ובעצם, זה המוצר המבוקש ביותר. כי כל הכעסים והתאוות – מטרתם להביא לנפש את מנוחתה, ולהבדיל, כל הדברים הטובים – גם הם מטרתם להביא שלווה לנפש, או אם כן – אפשר לדלג ישירות אל מנוחת הנפש, עם הסבלנות בעצמה.

'עגל' הוא פעולה של פזיזות, וזה לעומת זה, באותה גימטריא יכולים לבחור ב'מנוחה', מנוחת הנפש. וזה לא נגמר שם. שתי פעולות של סבלנות, הם פעמיים 'מנוחה', ובגימטריא 'הר', שעל זה נאמר 'מי יעלה בהר השם', כלומר, הסבלנות הראשונה מונעת רע, והשנייה כבר מביאה לטוב (וגם בגימטריא 'אדר', שמחה).

אם נוסף פעם שלישית – נגיע למניין 'שדה', והפעם הרביעית – שזה למעניין 'בית', והחמישית 'שירה'. ואחרי הפעם החמישית – כבר לא צריכים לשכנע...

לכתחילה ו/או בדיעבד

עוף או שניצל? – לא משנה הסדר.

לכתחילה או בדיעבד? – ייתכן שגם לא משנה הסדר, משנה רק התיצאה!

* * *

לכל אחד יש רשימת 'העדפות', והוא ישמח מאד אם החיים שלו יתנהלו על פיהם. רשימת ה'העדפות' כוללת הרבה דברים טובים – גשמיים ורוחניים – בריאות כמוכך, שלום בית, ילדים טובים, פרנסה בריווח, הצלחה בלימוד, טעם בתפילה, שמחה ביהדות, קשר טוב עם אנשים, והרשימה עוד ארוכה.

אם היינו יכולים לדאוג לכך, שהכל יתנהל לפי ה'העדפות' הללו, באופן ה'לכתחילה' שבחם – מן הסתם היינו עושים זאת. הבעיה היא שאין לנו אפשרות לדאוג לכך, ורק הקופות השונות מעיוות להכטיה כזה מגוון של ישועות ולכל אחד בכל מצב, בבחינת 'הבטחתי, ולא הבטחתי לקיים'.

במציאות של החיים – זה לא עובד כך, ואנו פוגשים הרבה מאד 'בדיעבד', ובדיעבד – אנו משלימים גם עם ה'בדיעבד', וממשיכים לחלום על ה'לכתחילה', אולי יום אחד הוא יגיע. קשה להאמין שיש הזדמנויות שמסתתרות דווקא ב'בדיעבד'.

* * *

אך מסתבר, שאם יש כל כך הרבה 'בדיעבד' – יש לזה מטרה, ואם נסכים לפשפש במצב הזה – נגלה אולי אוצרות, שלא נוכל למצוא בתחנות של ה'לכתחילה'.

'מדות הרחמים' לדוגמא. אם היינו מחפשים אותם בכוחות עצמנו – היינו מנחשים שהם מופיעים בפרשת 'בא' 'בשלח' או 'יתרו', ובתרגום לזמני השנה – בפסח, שביעי של פסח, שבועות, או אולי הנוכה ופורים, משהו בסגנון.

אך למרבה הפלא, הם מופיעים רק בפרשת העגל ובפרשת המרגלים. ובזמני השנה – בסליחות, בתעניות, ובתחנון. הדוגמאות הקלאסיות ביותר של ה'בדיעבד'. כי ה'לכתחילה' שלנו היה מדלג לחלוטין על העגל ועל המרגלים גם יחד, וה'לכתחילה' שלנו בכלל לא ממוקד בסליחות או בתעניות – אלא בחגים וסעודות.

* * *

אף אחד לא מחפש 'בדיעבד', וגם לא אמור לחפש – לא בהלכה ולא בחיים.

אך אם נקלעת לשם, אל תעצום את העיניים ואל תסתום את האף, אלא תחפש מה בכל אופן מונח כאן – מתחת האף, ומתחת כפות הרגליים. ייתכן שאת הקרבת ה' שתמצא כאן, ואת הנחת רוח הייחודית שרק אתה ורק כאן יכול לעשות – לא תמצא בשום מקום ובשום זמן אחר.

וזה ההבדל בין לוחות ראשונות לשניות. הראשונות מבטאות את המצב של לכתחילה, ואותם משה רבינו שבר. כי את המיתוס הזה בו יש לכתחילה ותו לא – צריכים לשבור, והקב"ה אומר לו 'וישר כח' על כך. הלוחות השניות ואמרות, שיש הזדמנות שניה, ויש מה לחפש גם כמצבים של בדיעבד.

ובדיעבד, ייתכן שיתברר – שאת רוב הדברים הטובים שלך, עשית בזמנים של 'בדיעבד'.